

Szymon Mag — pierwszy herezjarcha w chrześcijaństwie w źródłach patrystycznych i apokryfach „Piotrowych”

Simon Magus, the First Heresiarch in Christianity in Patristic
Sources and the Apocrypha of Peter

Michał Kieling¹

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

Abstrakt: Wielu autorów wczesnochrześcijańskich uważało Szymona Maga, którego historia pojawia się w kanonicznej Księdze Nowego Testamentu — Dziejach Apostolskich (Dz 8,4–24) — za pierwszego herezjarchę i archetyp wszystkich heretyków. Opis jego działalności, w której ważne miejsce znajduje jego spór ze św. Piotrem można znaleźć w literaturze apokryficznej, a szczególnie w „apokryfach Piotrowych”. Celem artykułu jest przedstawienie roli pierwszego herezjarchy jako praojca wszystkich herezji w Kościele oraz ukazanie motywu walki ze św. Piotrem na podstawie apokryfów określanych jako „Piotrowe”, do których zaliczamy następujące pisma: *Dzieje Piotra (Acta Petri)*, *Męczeństwo św. Piotra i Pawła spisane przez Linusa biskupa*, *Czyny i Męczeństwo św. Apostołów Piotra i Pawła, ps. Marcellusa*, *Księgę ps. Abdiasza i Pseudoklementyny*. W ramach opracowania w pierwszej części przedstawiono teksty autorów patrystycznych, którzy opisują działalność Szymona Maga i jego gnostyckiej sekty (Justyn Męczennik, Filastriusz z Brescii, Euzebiusz z Cezarei, Augustyn, Epifaniusz z Salaminy, Konstytucje Apostolskie, Izydor z Sewilli, Jan Damasczeński). W drugiej części ukazano zagadnienie roli Szymona Maga w literaturze apokryficznej na podstawie utworów określanych jako apokryfy „Piotrowe”, z uwzględnieniem najważniejszego motywu jego działalności jako założyciela gnostyckiej sekty szymonian, oraz walki herezjarchy z Piotrem Apostołem w Rzymie, która zakończyła się zwycięstwem nad Szymonem Magiem, jego upadkiem i śmiercią. Apokryfy „Piotrowe” ukazują znaczenie i doktrynalny autorytet św. Piotra w Kościele starożytnym oraz przedstawiają upadek pierwszej gnostyckiej herezji. Pisma te mają charakter pouczający i stanowią przestrożę przed jakąkolwiek herezją. Ponadto potwierdzają pobyt Piotra w Rzymie, opisują jego działalność w stolicy imperium i jego śmierć męczeńską.

Słowa kluczowe: Szymon Mag, Apokryfy Nowego Testamentu, szymonianie, gnoza, herezja, pierwszy herezjarcha w chrześcijaństwie, apokryfy „Piotrowe”

¹ Ksiądz Michał Kieling — prof. UAM dr hab. w Zakładzie Teologii Historycznej na Wydziale Teologicznym UAM; e-mail kielingm@amu.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-2635-7246>.

Abstract: Numerous early Christian scholars have regarded Simon Magus, depicted in the canonical New Testament Book of Acts (Acts 8:4–24), as the inaugural heresiarch and the archetype of all heretics within Christianity. Accounts of his actions, prominently featuring his encounter with St Peter, can be found in apocryphal literature, particularly in the Apocalypse of Peter. This study aims to elucidate the pivotal role of the first heresiarch as the progenitor of all heresies within the Church and to analyze the theme of his conflict with St Peter through a comprehensive evaluation of the apocryphal texts attributed to Peter, encompassing *The Acts of Peter (Acta Petri)*, *The Martyrdoms of Blessed Peter the Apostle and Blessed Paul the Apostle Written by Linus the Bishop*, *The Acts and Passion of the Holy Apostles Peter and Paul of Pseudo-Marcellus*, *The Book of Pseudo-Abdias* and *Pseudo-Clementine*. The first segment of this investigation delves into the writings of patristic authors who elucidate the endeavours of Simon Magus and his Gnostic sect. Such authors include Justin Martyr, Philastrius of Brescia, Eusebius of Caesarea, Augustine, Epiphanius of Salamina, the Apostolic Constitutions, Isidore of Seville, John of Damascus. The subsequent part scrutinizes the portrayal of Simon Magus in apocryphal literature by examining texts attributed to Peter, analyzing the core theme of his role as the instigator of the Gnostic Simonian sect and the clash between the heresiarch and Saint Peter in Rome, culminating in Simon Magus's defeat, downfall, and demise. The Apocrypha of Peter serve to underscore the significant doctrinal authority of St Peter in the early Church and depict the collapse of the nascent Gnostic heresy. These texts not only serve as cautionary tales against heresy but also affirm the presence of Saint Peter in Rome, delineating his activities within the imperial capital and his ultimate martyrdom.

Keywords: Simon Magus, New Testament Apocrypha, Simonians, gnosis, heresy, first heresiarch in Christianity, apocrypha of Peter

Geneza i dzieje herezji były przedmiotem nauczania pisarzy wczesnochrześcijańskich, którzy tej tematyce poświęcali swoje dzieła². Pierwszym autorem przedstawiającym to zagadnienie był Ireneusz z Lyonu (†204), który w dziele *Adversus haereses* zawarł informacje o sektach gnostyckich³. Natomiast pierwszym zachowanym katalogiem herezji w języku łacińskim było dzieło Filastriusza z Brescii (†397) zatytułowane *Diversarum hereseon liber*⁴. W okresie patrystycz-

² Zob. B. Czyżewski, *Herezje wczesnochrześcijańskie — zagadnienia wprowadzające*, „Vox Patrum” 68 (2017), s. 7–20; W. Myszor, *Herezja w okresie patrystycznym*, EK VI, kol. 752–753; M. Kieling, *Wiara katolicka i stosunek do herezyków na podstawie XV księgi Kodeksu Teodozjusza w latach 325–395*, w: *Opuscula dedicata. Spiritus sanctus et ecclesia. Opuscula Bogdano Czesz septuagenario dedicata*, Poznań 2015, s. 21–31; tenże, *Geneza herezji i postawa wobec herezyków na podstawie Konstytucji apostoelskich*, „Vox Patrum” 71 (2017), s. 270–291; *Ortodoksja, herezja, schizma w Kościele starożytnym*, red. F. Drączkowski i in., Lublin 2012; H. Pietras, *Herezje*, Kraków 2019; M. Szram, *Geneza herezji wczesnochrześcijańskich w ujęciu Filastriusza z Brescii*, „Vox Patrum” 36 (2016), 65, s. 631–651.

³ Irenaeus, *Adversus haereses*, I, ed. A. Rousseau et al., V, Sch 152–153, Paris 1969; Sch 263–264, Paris 1979.

⁴ Por. Filastrius Brixienensis, *Diversarum hereseon liber*, PL 12, 1111–1301; tenże, *Diuersarum hereseon liber*, ed. F. Heylen, G. Banterle, *Scriptores circa Ambrosium* 2, Milano–Roma 1991;

nym ważnymi dziełami poświęconymi tematyce herezji były również znaczące dzieła innych autorów: *Panarion* Epifaniasza z Salaminy (†403)⁵, *De haeresibus* Augustyna⁶ (†430), *O herezjach* Teodoret z Cyru⁷ (†460), *Pamiętniki* Wincentego z Lerynu⁸ (†450), *De haeresibus liber* Izydora z Sewilli (†639)⁹ i *De haeresibus* Jana Damasceńskiego (†749)¹⁰. Wielu pisarzy wczesnochrześcijańskich za archetyp wszystkich heretyków uważało Szymona Maga, którego historia pojawiła się w kanonicznej Księdze Nowego Testamentu — Dziejach Apostolskich (Dz 8,4–24)¹¹. W jego działalności ważne miejsce znajduje konfrontacja z Piotrem Apostołem, której opisy można znaleźć w Apokryfach Nowego Testamentu. Dotyczy to szczególnie grupy utworów związanych z imieniem Piotra, określanych jako apokryfy „Piotrowe”¹². Pisma te można podzielić na dwie grupy: apokryfy typu narracyjnego, opisujące dzieje Piotra w różnej formie i inne apokryfy związane ze św. Piotrem. Wśród nich istnieje kilka apokryfów przedstawiających dzieje Piotra, w których istotnym motywem jest walka Apostoła z Szymonem Magiem i klęska herezjarchy¹³. Celem opracowania jest przedstawienie postaci Maga jako praojca wszystkich herezji w Kościele oraz ukazanie znaczenia konfrontacji ze św. Piotrem.

Filastrusz z Brescii, *Księga różnych herezji*, wstęp, tłumaczenie i opracowanie M. Szram, ŻMT 87, Kraków 2021.

⁵ Epiphanius, *Panarion*, ed. K. Holl, 1–33, GCS 25, Leipzig 1915, 162–464; Epifaniasz z Salaminy, *Panarion. Herezje 1–33. Tekst grecki i polski*, tłum. M. Gilski, Kraków 2015.

⁶ Zob. Augustinus, *De haeresibus*, PL 42, 21–50; tenże, *De haeresibus ad Quodvultdeum liber unus*, ed. R. Vander Plaetse, C. Beukers, Turnholti 1969, CCL 46, 266–345.

⁷ Theodoretus Cyrensis, *Haereticarum fabularum compendium*, PG 83, 335–556; Teodoret z Cyru, *O herezjach*, tłum. P.M. Szewczyk, Kraków 2016.

⁸ Vincentius Lerinensis, *Commonitorium* XXI, PL 50, 566; Wincenty z Lerynu, *Pamiętniki*, tłum. J. Stahr, POK 8, Poznań 1928 (reprint 2012).

⁹ Isidorus Hispalensis, *De haeresibus liber*, ed. A.C. Vega, PLS 4, Paris 1970, 1815–1820; *Świętego Izydora, biskupa Sewilli, Księga o herezjach*, tłum. M. Cholewa, WST 6 (1993), s. 59–81.

¹⁰ Joannes Damascenus, *De haeresibus*, ed. B. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskus*, t. 5, Berlin 1980; Jan Damasceński, *O herezjach*, tłum. A. Zhyrkova, w: Jan Damasceński, *Dialektyka albo rozdziały filozoficzne. O herezjach*, ŻMT 59, Kraków 2011, s. 105–139.

¹¹ Zob. M. Szram, *Geneza...*, s. 631; A.Z. Zmorzanka, *Szymon Mag*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, Lublin 2009, t. 9, s. 318–320; P. Kochanek, *Szymon Mag*, EK XIX, kol. 229–230; K. Pilarczyk, *Szymon Mag w Dziejach Apostolskich. Miejsce narracji w strukturze księgi i jej znaczenie*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 14 (2021), s. 65–95.

¹² *Apokryfy Nowego Testamentu*, t. 2: *Apostołowie*, część 1: *Andrzej, Jan, Paweł, Piotr, Tomasz*, red. M. Starowieyski, Kraków 2017.

¹³ Zob. M. Starowieyski, *Św. Piotr*, rozdział V, 1. *Wstęp ogólny*, c. *Piotr w tradycji Kościoła*, w: *Apokryfy...*, s. 476–477.

1. Szymon Mag w spisach autorów patrystycznych

Pisemny przekaz o Szymonie Magu znajduje się w Dziejach Apostolskich i przedstawia wydarzenia, które zaszły podczas misji Filipa w Samarii. Jej rezultatem było nawrócenie wielu Samarytan, w tym Szymona, który przyjął chrzest i towarzyszył Filipowi. Sprzeniewierzył się on jednak Apostołom, pragnąc uzyskać łaskę Ducha Świętego za pieniądze. Jego postawa została potępiona przez Piotra, który twierdził, że daru Bożego nie można kupić. Postać Szymona Maga uważana jest za historyczną, chociaż niektórzy autorzy antyczni to kwestionowali¹⁴. Autor Dziejów Apostolskich przedstawia jego osobę w następujący sposób:

Pewien człowiek, imieniem Szymon, który dawniej zajmował się czarną magią [μαγεύων], uprawiał w zdumienie lud Samarii i twierdził, że jest kimś niezwykłym. Poważali go wszyscy od najmniejszego do największego: „Ten jest wielką mocą Bożą” — mówili. A liczyli się z nim dlatego, że już od dość długiego czasu uprawiał ich w podziw swoimi magicznymi sztukami¹⁵.

Informacje o herezjarsze są zawarte w pismach wczesnochrześcijańskich autorów, którzy widzą w nim twórcę powstałej w środowisku samarytańskim i rozpowszechniającej się w II i III wieku gnostyckiej sekty szymonian. Pierwszą wzmiankę o Magu znajdujemy u Justyna Męczennika, który przedstawia go jako człowieka opętanego po wniebowstąpieniu Chrystusa przez demony, które skłoniły niektórych ludzi do tego, aby nazwali się bogami:

I tak oto niejaki Szymon z Samarii, ze wsi Giton, który za cesarza Klaudiusza czynił mocą demonów magiczne sztuczki w waszym cesarskim mieście Rzymie, był uważany za boga. Ku jego to właśnie czci wzniesliście posąg na rzece Tybr pomiędzy dwoma mostami z takim oto napisem w języku łacińskim: *Simoni Deo Santo*. Prawie wszyscy Samarytanie i kilka innych narodów uznają go i czczą jako najwyższego boga. Niejaką zaś Helenę, która była dołączyła w tamtym czasie, wcześniej przebywała w domu rozpusty, nazywają jego pierwszą myślą¹⁶.

W *Dialogu z Żydem Tryfonem* znajdujemy informację, że Szymon pochodził z narodu Samarytan i był w ich mniemaniu bogiem, który przewyższał mocą wszystkie moce i potęgi¹⁷. Euzebiusz z Cezarei, powołując się na Justyna i Ireneusza z Lyonu, charakteryzuje postać herezjarchy w następujący sposób:

¹⁴ Zob. K. Pilarczyk, *Szymon Mag...*, s. 66–67.

¹⁵ Dz 8,9–11.

¹⁶ Iustinus Martyrus, *Apologiae pro Christianis*, PTS 38, Berlin–New York 1994; Justyn Męczennik, *Apologia 1*, tłum. L. Misiarczyk, PSP 82, Kraków 2023, s. 59.

¹⁷ Iustinus Martyrus, *Dialogus cum Tryphone*, PTS 47, Berlin–New York 1997, Justyn Męczennik, *Dialog z Żydem Tryfonem*, tłum. L. Misiarczyk, PSP 82, Kraków 2023, s. 295–296.

Gdy wiara w naszego Zbawiciela i Pana, Jezusa Chrystusa, docierała już do wszystkich ludzi, wróg ludzkiego zbawienia chciał podstępnie opanować stolicę państwa. Zaprowadził więc tam wspomnianego wyżej Szymona i pomagał w jego zręcznych sztuczках kuglarskich, przez co zwiódł on wielu Rzymian i nimi zawładnął¹⁸.

Według starożytnego historyka Szymon był praojcem wszystkich herezji, a jego zwolennicy podszywali się pod słynącą z czystości naukę chrześcijańską. Cechowali się również zabobonną czcią dla demonów, a także kłaniali się pismom i obrazom Szymona oraz Heleny, oddając im cześć paleniem kadzidła, obrzędami ofiarnymi i libacjami¹⁹. Według relacji Euzebiusza działalność herezjarchy znana była w Rzymie, gdzie zataczała coraz szersze kręgi, on sam zaś zdobywał popularność w kręgach najwyższej władzy.

W ujęciu Epifaniusza z Salaminy herezjarcha ukazany jest również jako twórca pierwszej herezji w Kościele. Autor *Panarionu* charakteryzuje go jako czarnoksiężnika, który za pomocą magicznych sztuczek wprowadził w błąd wielu Samarytan, twierdząc, że jest wielką mocą Boga i zstąpił z góry²⁰. Epifaniusz przedstawia doktrynę tej sekty, według której nikt nie może być zbawiony, chyba że nauczy się wtajemniczenia (*mystagogia*) i składać będzie ofiary ojcu wszystkim²¹. Herezjarcha mówił Samarytanom, że on jest Ojcem, natomiast Żydów przekonywał, że jest Synem, który cierpiał tylko pozornie²². Przypochlebiał się Apostołom, a zgubiła go chęć zysku i pogoń za bogactwem. Ofiarował pieniądze Piotrowi, aby dał mu moc udzielania Ducha Świętego przez nałożenie rąk, licząc na to, że wyda niewiele i dzięki temu nagromadzi wielką sumę pieniędzy. Epifaniusz nazywa herezjarchę człowiekiem o umyśle zepsutym przez diabelskie oszustwo, który ujawnił się pod pozorem imienia Chrystusa, powodując śmierć u tych, których omamił i ukazuje go jako człowieka lubieżnego pod względem natury, czego wyrazem był jego związek z pochodzącą z Tyru Heleną²³. Autor *Panarionu* nazywa ją prostytutką, która nie ma nic wspólnego z żadną mocą i panowaniem²⁴. Herezjarcha związany potajemnie z tą kobietą twierdził, że sam jest wielką mocą Boga a ona jest Duchem Świętym²⁵. Nauczał też, że Helena stworzyła aniołów, a oni stworzyli świat i ludzi. Szymon Mag twierdził ponadto, że

¹⁸ Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna*, tłum. A. Caba na podstawie tłumaczenia ks. Arkadiusza Lisieckiego, ŻMT 70, Kraków 2013, II, 13, s. 105.

¹⁹ Tamże II, 13, s. 105.

²⁰ Epifaniusz z Salaminy, *Panarion*, 21.1–2, s. 188.

²¹ Tamże 21.4.3.

²² Tamże 21.1.3, s. 189.

²³ Według mitologii greckiej Helena słynęła z urody i była żoną króla Sparty Menelaosa. Została porwana przez Parysa, co spowodowało wybuch wojny trojańskiej.

²⁴ Epifaniusz z Salaminy, *Panarion*, 21.5.1, s. 195.

²⁵ Tamże 21.1.1–21.2. 3, s. 189.

była ona tą starożytną Heleną, z powodu której doszło do wojny między Trojanami a Grekami, i dzięki niewidzialnym mocom uczyniła istoty o podobnym kształcie, zanim świat powstał. Była ona Ennoią, u Homera nazywana Heleną, którą antyczny poeta opisywał jako stojącą na wieży i ukazującą Grekom za pośrednictwem pochodni spisek przeciwko Frygom. Ona to za pomocą blasku ukazywała światło z góry. Szymon dowodził, że tą samą kobietą nazywaną przez niego Ennoia była Atena. Zatem będąca z nim kobieta określana była wszystkimi nazwami: Ennoia, Atena, Helena. Według Epifaniusza herezjarcha miał też powierzyć swoim uczniom obraz, prawdopodobnie będący obrazem jego samego, któremu uczniowie oddawali cześć jako Zeusowi, i obraz Heleny w postaci Ateny²⁶. Autor *Panarionu* wskazuje również na nadużycia obyczajowe założyciela sekty szymonian, polegające na tym, że ustanawiał on bezwstydną misterya, podczas których mężczyźni wylewali swoje nasienie, a kobiety przeżywały miesiączki. Misterya te nazywano misteriami życia i najdoskonalszego poznania²⁷. Zdaniem Epifaniusza doktryna szymonian była połączeniem mitologii, platonizmu i judaizmu:

Twierdzi, że ten świat został urządzony z defektem przez panowania i moce zła. Naucza o zniszczeniu i zagładzie ciał oraz oczyszczeniu jedynie dusz, i to jedynie tych, które poddałyby się wtajemniczeniu (*mystagogia*) za pośrednictwem jego błędnej wiedzy. W ten sposób dokonał się początek tych, którzy są nazywani gnostykami. Twierdził, że nie istnieje Prawo Boga, lecz mocy lewej ręki, i że prorocy nie pochodzą od dobrego Boga, lecz od jednej czy drugiej mocy. I wydziela każdemu, jak chce. Prawo należy do jednej, Dawid do innej, Izajasz do innej, Ezechiel do jeszcze innej, i każdego jednego spośród proroków przydziela do jednego panowania. One zaś wszystkie są złe [złej] mocy lewej strony i na zewnątrz Pleromy. Każdy, kto wierzy w Stary Testament, doznaje śmierci²⁸.

Według Epifaniusza ta zgubna doktryna została obalona przez samą prawdę, a Szymon Mag poniósł klęskę w Rzymie, upadając z wysokości na ziemię. Autor *Panarionu* dyskredytuje również doktrynę herezjarchy, broniąc jednego Bóstwa, jedności Starego i Nowego Testamentu i przeciwstawiając się nauczaniu przeciwnemu świętemu małżeństwu²⁹. Odrzuca on również koncepcję stworzenia świata przez aniołów i naucza o Bogu, który stworzył niebo i ziemię:

Jeśli więc twórcą nieba i ziemi jest „Bóg, Ojciec Pana naszego Jezusa Chrystusa”, na nic te wszystkie twierdzenia Szymona oszusta, że świat został stworzony przez aniołów z defektem, i wszystko inne, co ów oszust, będąc w mocy demona, plotąc

²⁶ Tamże 21.2.–21.4.1, s. 189–193.

²⁷ Tamże 21.4.1, s. 195.

²⁸ Tamże 21.4.4–5, s. 238.

²⁹ Tamże 21.5.1–21.5.8, s. 196–197.

światu, wprowadził i podsunął kłamstwo pewnym ludziom, którzy zostali przez niego oszukani³⁰.

Epifaniusz nazywa doktrynę Szymona brutalną deprawacją, która szkodzi niemającym wiedzy. Jednocześnie jest on przekonany, że zmienność i niepewność jest potwierdzeniem oszustwa, którego dopuścił się Szymon, przyjmując imię Chrystusa. Nie ma on również wątpliwości, że prawda zwycięża, a każdy heretyk poniesie klęskę dzięki mocy Chrystusa³¹.

Kolejny chrześcijański autor — Filastriusz z Brescii — w dziele zatytułowanym *Księga różnych herezji* ukazuje Szymona Maga jako osobę, która za pomocą sztuki magicznej zwiódła wielu ludzi i była czczona przez wielu Samarytan. Zasiał on bezbożną herezję i uważał siebie za moc Bożą, która zstąpiła pod postacią Chrystusa na ziemię, przekształcając się pozornie i poddając się cierpieniu, chociaż w rzeczywistości nie cierpiał³². Głosił, że „świat został stworzony przez anioły, natomiast anioły zostały stworzone przez niego, jako obdarzonego pewnymi zdolnościami pochodzącymi z nieba”³³. Ponadto twierdził, że istnieje jakiś inny rozum „który zstąpił na świat dla zbawienia ludzi, czyli owa Helena, która była opisywana przez kłamliwych poetów w związku z wojną trojańską”³⁴. Szymon miał również nauczać, że moce, które uczyniły świat, wiedzione były pożądliwością do Heleny, wzbudzając bunt. Ona — jak nauczał herezjarcha — budząc pożądanie u tych mocy przez ukazanie się w postaci kobiecej, nie mogła wstąpić do nieba. Oczekiwała na moc, to znaczy na pojawienie się Szymona Maga, który swoim przyjściem mógł ją zbawić³⁵. Autor katalogu herezji pisze o pobycie herezjarchy w Rzymie:

Gdy uciekł on z miasta Jerozolimy przed błogosławionym Apostołem Piotrem, przybył do Rzymu, i tam stoczył spór z błogosławionym Apostołem w obecności Nerona. Zwyciężony pod każdym względem przemową błogosławionego Apostoła i uderzony przez anioła zasłużenie zginął w taki sposób, żeby jego kłamliwa magia stała się jawna i oczywista dla wszystkich ludzi³⁶.

Augustyn w *De haeresibus* zwrócił uwagę na synkretyzm religijny Szymona Maga, który uważał się zarówno za Chrystusa, jak i za Jowisza (Zeusa), a w Helenie miał widzieć Minerwę (Atenę). Według Hipponczykka Szymon nauczał, że świat nie został stworzony przez Boga. Zaprzeczał on zmartwychwstaniu ciała

³⁰ Tamże 21.6.3, s. 197–198.

³¹ Tamże 21.7.3, s. 199.

³² Filastriusz z Brescii, *Księga...*, 29.1–9, s. 80.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże 29, 6, s. 81.

³⁶ Tamże, 29, 9, s. 81.

i uważał siebie za Chrystusa. Autor ten wspomina pobyt Maga w Rzymie i jego działalność publiczną oraz powstrzymanie jego działań przez Piotra³⁷.

Konstytucje Apostolskie początku herezji w chrześcijaństwie dopatrują się również w osobie Szymona Maga, który został opętany przez diabła i stał się jego narzędziem³⁸. Jego grzech porównany jest do grzechu Adama, ponieważ „jak przez spożycie owocu z drzewa [Szatan] pozbawił Adama obiecanej mu nieśmiertelności, tak i nas byłby pozbawił daru Bożego, gdybyśmy za pieniądze udzielili mu bezcennego daru Ducha”³⁹.

Według *Konstytucji Apostolskich* Piotr, któremu towarzyszyli Mateusz, Barnaba, Nicetas, Akwila i bracia Klemensa, miał spotkać się z herezjarchą w Cezarei Stratonowej. Piotr trzykrotnie dyskutował z Szymonem na temat Chrystusa i monarchii Boga, pokonując go w dyskusji i zmuszając do wyjazdu do Italii. Przybywszy do stolicy, Szymon miał prześladować Kościół i odwiódł wielu chrześcijan od wiary, wzbudzając u pogan podziw swoimi magicznymi umiejętnościami, które zawdzięczał działaniu demonów. Według zachowanej w *Konstytucjach* relacji Piotra Apostoła spotkanie to miało tragiczny finał:

Zwracając się do Szymona, utkwilem w nim wzrok i rzekłem: „Ja jestem człowiekiem Bożym, prawdziwym apostołem Jezusa Chrystusa i nauczycielem pobożności, a nie błędu, jak ty, Szymonie, nakazuję więc złym mocom podległym odstępcy od pobożności, unoszącym Szymona maga, niechaj utracą swą siłę, aby spadł z wysoka na pośmiewisko dla tych, których szukał”. Gdy tylko to powiedziałem, Szymon opuszczony przez moce z wielkim hukiem spadł na ziemię i rozbiwszy w wielkim upadku, połamał sobie biodra i nogi. Tłum zaś zawołał donośnie: „Jeden Bóg, którego [jako] jedyne go głosi prawdziwie Piotr”. I wielu odeszło od niego, a niektórzy, zaśługujący, jak on sam na zagładę, pozostali przy jego występnej nauce. W ten sposób zakorzeniła się w Rzymie pierwsza wielce bezbożna herezja szymonianów, diabeł zaś działał przez fałszywych apostołów⁴⁰.

Informacje o szymonianach, znajdują się również u Izydora z Sewilli, który pisze, że zaprzeczali oni stworzeniu świata przez Boga i nie wierzyli w przyszłe zmartwychwstanie ciał. Jednocześnie nauczali o powołaniu bytów nie przez Boga, lecz przez jakieś niebiańskie siły⁴¹. Jan Damasceński charakteryzuje postać herezjarchy w następujący sposób:

³⁷ Augustinus, *De haeresibus* 1, PL 42, 25.

³⁸ *Constitutiones Apostolorum* — *Konstytucje Apostolskie*, tłum. S. Kalinkowski, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras ŻMT 42 (*Synodes et Collectiones Legum* 2), Kraków 2007 (tekst grecki wg. ed. F.X. Funka: *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, I, Paderbornae 1905, 1–595), *Konstytucje Apostolskie* VI, 7, 1, ŻMT 42, s. 142.

³⁹ Tamże VI, 7, 3, ŻMT 42, s. 142.

⁴⁰ Tamże VI, 9, 4–6, ŻMT 42, s. 144.

⁴¹ *Świętego Izydora Księga...*

Wyszedł on z Samarytan, wyłącznie podszywając się pod imię Chrystusa. Nauczał pożycia ohydneho, dla plugastwa, i bez różnicy względem ciała, [wieku i płci]. Odrzucał wskrzeszenie. Mówił, że świat nie jest od Boga. Przekazał swoim uczniom dla oddawania hołdu i czci swoją podobiznę jako Zeusa, razem ze swoją nierządnicą o imieniu Helena pod postacią Ateny. Nazywał siebie, zwracając się do Samarytan, ojcem, do Judejczyków — Chrystusem⁴².

Dla autorów wczesnochrześcijańskich Szymon Mag był archetypem wszystkich heretyków. W opinii niektórych badaczy Szymon uważany jest raczej za prognostyka niż gnostyka, który pochodząc ze środowiska samarytańskiego, cechował się judaizmem zabarwionym antyżydowsko⁴³. W ujęciu pisarzy chrześcijańskich źródłem jego mocy było działanie demonów i Szatana, który od początku chciał zniszczyć Kościół. Herezjarcha uważał siebie za boga, który zstąpił z góry; odrzucał stworzenie świata przez Boga, ponieważ w jego ujęciu świat został stworzony przez anioły. Nie wierzył w zmartwychwstanie i cechował się dualizmem oraz synkretyzmem religijnym. Teksty patrystyczne poświadczają również kult Szymona Maga i Heleny, który miał szerzyć się w Samarii i Rzymie, oraz wspominają o walce Szymona Maga ze św. Piotrem.

2. Obraz Szymona Maga i jego spór z Piotrem Apostołem w apokryfach „Piotrowych”

Działalność Szymona Maga została opracowana na podstawie następujących apokryfów „Piotrowych”: *Dzieje Piotra*⁴⁴, *Męczeństwo św. Piotra i Pawła spisane przez Linusa biskupa*⁴⁵, *Czyny i Męczeństwo św. Apostołów Piotra i Pawła, ps. Marcellusa*⁴⁶, *Dwunastu. Pseudo Abdiasza historie apostołskie*⁴⁷ i *Pseudoklementyny*⁴⁸. Najstarszym apokryficznym tekstem są *Dzieje Piotra*, które powstały prawdopodobnie w II wieku w środowisku syryjskim i zostały napisane w języku

⁴² Jan Damasceński, *O herezjach...*, 21, s. 110.

⁴³ M. Starowieyski, *Św. Piotr...*, s. 477.

⁴⁴ *Dzieje Piotra (Actus Vercellensis)*, przekład Z. Izydorczyk, M. Bielewicz, opracowanie Z. Izydorczyk, w: *Apokryfy...*, s. 480–524.

⁴⁵ *Męczeństwo św. Piotra Apostoła spisane przez Linusa biskupa*, przekład i opracowanie K. Obrycki, w: *Apokryfy...*, s. 530–544.

⁴⁶ *Czyny i męczeństwo świętych Apostołów Piotra i Pawła ps. Marcellusa*, tłumaczenie fragmentów wersji dłuższej i opracowanie: ks. M. Starowieyski, wersji krótszej: S. Wasielewski, w: *Apokryfy...*, s. 545–568.

⁴⁷ *Dwunastu. Pseudo Abdiasza historie apostołskie*, tłum. M. Starowieyski, Warszawa 1995.

⁴⁸ *Die Pseudoklementinen I. Homilien*, red. B. Rehm, G. Strecker, GCS 42, Berlin 1953; 1969, 1992 s. 23-281; *Recognitiones latine interprete Ruino*, CPG 1015.5; *Die Pseudoklementinen II. Recognitiones in Ruinus Übersetzung*, red. B. Rehm – F. Paschke, GCS 51, Berlin 1965.

greckim. Euzebiusz określa je mianem heretyckich⁴⁹ i chociaż zostały potępione jako apokryf w *Dekretach pseudogelazjańskich*, nie przeszkodziło to innym autorom sięgać po ich tekst⁵⁰. Pismo to wspomina męczeństwo św. Piotra w Rzymie, podróż św. Pawła do Hiszpanii oraz informuje o przybyciu Szymona Maga do Rzymu i jego sukcesach, które wywołały we wspólnocie wiernych duże poruszenie:

Mówili ponadto, że on mówił o sobie, że sam jest wielką mocą Boga i że bez Boga nic nie czyni: „Czyżby więc on był Chrystusem? Ale my wierzymy w tego Boga, którego głosił nam Paweł. Zaprawdę widzieliśmy, że za jego sprawą ożywiali zmarli, a chorzy zdrowieli z różnych przypadłości. Cóż za naśladowca Boga, nie wiemy, gdyż o niczym prawie nam nie doniesiono. On dąży do niezgody, wiemy [o tym]. Ogarnęło nas wielkie zamieszanie”⁵¹.

Szymon Mag powitany został jako bóg Italii i zbawca Rzymu oraz złożył obietnicę, że lud zobaczy go lecącego nad bramą miejską. Działalność herezjarchy w Rzymie wywołała zamieszanie we wspólnocie chrześcijańskiej, ponieważ w stolicy nie było wówczas ani Pawła, ani Tymoteusza, ani Barnaby, a więc nikogo, kto by ich podtrzymał na duchu. Tymczasem sława herezjarchy rosła do tego stopnia, że niektórzy zaczęli nazywać Pawła czarownikiem, a jeszcze inni oszustem, co spowodowało rozproszenie wiernych, którzy dopiero co otrzymali naukę⁵².

Piotr Apostoł przebywał wówczas w Jerozolimie i miał wizję, podczas której Chrystus powiedział mu o działalności herezjarchy⁵³. Wskutek wizji Apostoł udał się niezwłocznie drogą morską do stolicy imperium⁵⁴. Po przybyciu do Rzymu Piotr zgromadził wiernych i przemawiając, przedstawił prawdziwą naukę o zesłaniu przez Boga swojego Syna, i porodzeniu Go przez Dziewicę Maryję. Bracia prosili Piotra, aby pokonał Szymona, który głosił, że jest mocą Boga. Piotr udał się do domu Marcellusa, gdzie gościł Mag⁵⁵, i sprawił, że ogromny pies, który się tam znajdował, przemówił ludzkim głosem, nazywając go bałamutnikiem i niegodziwcem, oraz nakłonił do wyjścia przed dom⁵⁶. Marcellus, będąc świadkiem tego wydarzenia, uznał w Piotrze sługę Boga i okazał żal za swoje grzechy. *Dzieje Piotra* zawierają informację, że Mag nakazał Marcelluso-

⁴⁹ Euzebiusz, *Historia...*, III, 3, 2.

⁵⁰ Zob. Z. Izydorczyk, *Wstęp*, w: *Dzieje Piotra...* (przekład i opracowanie tekstu koptyjskiego: ks. W. Myszor).

⁵¹ *Dzieje Piotra...*, V, 3, s. 488.

⁵² Tamże, 4, s. 488–489.

⁵³ Tamże, V, 5, s. 489.

⁵⁴ Tamże, V, 6, s. 491.

⁵⁵ Marcellus to postać fikcyjna.

⁵⁶ *Dzieje Piotra* V, 9, s. 496–497.

wi wnieść ku jego czci posąg z napisem „Szymonowi, młodemu Bogu”⁵⁷. Inni autorzy, idąc za Justynem, powtarzali tę informację. Chodzi w tym wypadku jednak o pomnik wystawiony przez Klaudiusza na cześć bóstwa sabińskiego *Semos Sanctus*.

Szymon zostaje zdemaskowany przez Apostoła jako nikczemnik, bezwstydnik, wróg żyjących dla Chrystusa, szarlatan, krętacz, wichrzyciel i gorszyciel drogi prawdy Chrystusa, a następnie wypędzony z domu Marcellusa i pobity⁵⁸. Po tych wydarzeniach herezjarcha wyzywa Piotra do walki, chcąc udowodnić, że to on jest Żydem, synem cieśli⁵⁹. Apokryf opisuje debatę na forum julińskim w obecności senatorów, prefektów i urzędników⁶⁰. W ostatniej części *Dziejów Piotra* przedstawiona jest walka z herezjarchą, który składa obietnicę, że wstąpi do nieba i uleci do Boga, którego jest mocą⁶¹. Szymon uniósł się ku górze w powietrze i wszyscy widzieli go latającego ponad Rzymem. Piotr prosił Boga, aby Szymon spadł, ale się nie zabił. Prośba Apostoła została wysłuchana i Mag spadł, złamawszy nogę w trzech miejscach. Wówczas ludzie odwrócili się od niego, obrzucili go kamieniami i uwierzyli Piotrowi⁶². Tragarze zanieśli Szymona na noszach z Rzymu do Aricji, a następnie przenieśli go do Terraciny, do pewnego człowieka imieniem Kastor, gdzie po dokonanej amputacji zmarł⁶³.

Kolejnym apokryfem przedstawiającym spór Szymona Maga z Piotrem jest *Męczeństwo św. Piotra Apostoła spisane przez Linusa biskupa*, które zostało przypisane następcy Piotra papieżowi Linusowi. Dzieło to powstało prawdopodobnie w Rzymie w IV lub V wieku⁶⁴. W piśmie znajdujemy krótką informację o działalności Piotra w stolicy imperium i „wrogich zmaganiach z Szymonem Magiem lub innymi, jakże licznymi, Heroldami Antychrysta w obronie imienia prawdziwego Chrystusa”⁶⁵.

Czyni i męczeństwo świętych Apostołów Piotra i Pawła ps. Marcellusa — Passio S. Petri to najpopularniejszy tekst dotyczący Piotra zachowany w dwóch wersjach: dłuższa zawiera tekst grecki i liczy 22 rozdziały więcej niż wersja krótsza zachowana w języku greckim i łacińskim. Autorem miał być Marcellus, syn prefekta miasta Marka Agryppy, najpierw uczeń św. Pawła, a następnie zwolennik Szymona Maga i apostata, w końcu uczeń Apostoła. Apokryf powstał praw-

⁵⁷ Tamże, V, 10, s. 497. Pomnik Szymona jest wspomniany przez św. Justyna w *Apologii*: Justyn Męczennik, *Apologia* I 26; 56, 2.

⁵⁸ *Dzieje Piotra* V, 12, s. 499–500.

⁵⁹ Tamże, V, 15, s. 501.

⁶⁰ Tamże, V, 23, s. 509.

⁶¹ Tamże, V, 31, s. 517–518.

⁶² Tamże, V, 32, s. 518–519.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ K. Obrycki, *Wstęp*, w: *Męczeństwo...*, s. 531.

⁶⁵ *Męczeństwo świętego Piotra...*, 1, s. 531.

dopodobnie w Italii w V–VI wieku, a być może w południowej Italii lub na Sycylii, gdzie oba języki były używane⁶⁶. W piśmie mowa jest o wystąpieniu Szymona Maga w Rzymie przeciwko Apostołom oraz próbie ich kompromitacji przed Neronem. Pod wpływem nauczania Piotra nawróciły się do Pana żona Nerona Lidia i żona namiestnika Agryppy Agryppina. Szymon Mag, kierując się zawiścią, mówił źle o Piotrze. Utrzymywał, że „jest on szarlatanem i zwodzicielem”⁶⁷, posługuje się przy tym sztuczkami magicznymi: „Potrafił on bowiem wprawiać w ruch miedzianego węża oraz sprawiał, że kamienne posągi uśmiechały się i poruszały, sam zaś potrafił biec i unosić się w powietrze”⁶⁸. Apokryf mówi o spotkaniu u Nerona, w którym oprócz herezjarchy brali udział Piotr i Paweł oraz Apostołowie. Do pojedynku doszło na Polu Marsowym w obecności Nerona, Piotra i Pawła, gdzie zbudowano wieżę, z której Mag wniósł się w powietrze. Wskutek rozkazu Piotra moce Szatana opuściły Szymona, który runął na ziemię, na miejsce zwane Via Sacra, i rozpadłszy się na cztery części, „zginął marną śmiercią”⁶⁹. Po tych wydarzeniach Neron rozkazał uwięzić Piotra i Pawła. Ciało Szymona było pilnie strzeżone przez trzy dni, ponieważ cesarz oczekiwał jego zmartwychwstania, a kiedy Piotr powiedział mu, że tak się nie stanie, imperator rozkazał Pawłowi ścinać głowę, a Piotra zawiesić na krzyżu⁷⁰.

Spotkanie Piotra z Szymonem Magiem opisane jest również w dziele znanym w literaturze pod tłumaczeniem *Dwunastu. Pseudo Abdiasza historie apostołskie*⁷¹. Łaciński oryginał powstał w Galii w VI wieku i opisuje w barwny sposób życie Dwunastu Apostołów, w tym wydarzenia związane z Szymonem Magiem⁷²:

Gdy to wszystko miało miejsce, powstał pewien Szymon Mag, z pochodzenia Samarytanin. Będąc świadkiem cudów Piotra, chciał kupić za pieniądze ten dar Ducha. Ogłaszał się wielkim i istniejącym zawsze; przyrzekał tym, którzy uwierzą w niego, że nie umrą. Pragnąc zniweczyć działanie Piotra, wyznaczył dzień na publiczną dysputę wobec zgromadzonych tłumów. Piotr przebywał wtedy w Cezarei Stratońskiej⁷³.

Szymon Mag podczas dyskusji pragnął odnieść zwycięstwo nad swoim adwersarzem i ukazując znaki swojej mocy i godności, chciał zmusić Apostoła do upadku przed nim oraz oddania mu pokłonu. Podczas mowy herezjarcha miał posługiwać się jakimś traktatem gnostyckim i określać siebie jako pierwszą

⁶⁶ M. Starowieyski, Przedmowa, w: *Dwunastu...*, s. 545.

⁶⁷ *Czyny i męczeństwo...*, 11, s. 553.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Tamże, s. 565.

⁷⁰ Tamże, 57–58, s. 565–566.

⁷¹ Tamże.

⁷² M. Starowieyski, *Przedmowa...*, s. 545.

⁷³ *Dwunastu...*, VII, s. 187.

moc, istniejącą od dawna i niemającą początku. Szymon twierdził, że narodził się z Racheli, aby przyjąć ciało ludzkie i stać się widzialnym; mówił, że może unosić się w powietrzu, wprawiać posągi w ruch, jak również ożywiać to, co martwe i przemieniać kamienie w chleb⁷⁴. Szymon wskazywał na swoje inne umiejętności: mógł zmieniać wygląd, ulecieć niesiony powietrzem, przybierać postaci różnych ludzi i zwierząt, nadawać przedmiotom różne kształty i czynić to, co zechce⁷⁵. Heretyk podkreślał swoją boskość i wspominał o zbudowaniu dla niego posągu. Piotr w swojej mowie nauczył o Jezusie jako prawdziwym Synu Pana i zyskał poparcie tłumu, demaskując magiczne sztuczki swojego przeciwnika⁷⁶. Do powtórnego spotkania Maga i Piotra doszło w Rzymie, gdzie przebywali Piotr i Paweł. Cesarz Neron sprzeciwił się Apostołom za przyczyną herezjarchy, który dzięki magii miał wielki wpływ na władcę. Piotr ujawnił jednak całą próżność Szymona, dzięki światłu prawdy i jasności słowa Bożego. Apostoł wskrzesił pewnego młodzieńca, będącego krewnym cesarza, dokonując tym samym tego, czego nie mógł uczynić Mag⁷⁷. Po tym wydarzeniu lud chciał ukamienować herezjarchę, ale on odwołał się do Nerona i zaplanował kolejną zasadzkę na Apostoła⁷⁸. W ustalonym dniu wyszedł na Wzgórze Kapitołińskie, rzucił się ze skały i zaczął unosić w powietrzu. Lud, patrząc na to, mówił, że nawet Chrystus nie potrafił nic podobnego uczynić, i oddawał mu cześć. Widząc to, Piotr przywołał mocy Chrystusa, co spowodowało upadek heretyka i jego śmierć wskutek licznych połamania⁷⁹. Według Pseudo Abdiasza śmierć herezjarchy stała się przyczyną szukania przez Nerona sposobności, aby zgładzić Piotra⁸⁰.

Kolejnym apokryfem przedstawiającym spór Szymona Maga z Piotrem jest przypisywane Klemensowi Rzymskiemu pismo określane jako *Pseudoklementyny*, które składa się z 20 homilii i 10 ksiąg rozpoznania (*Recognitiones*). Pismo to powstało prawdopodobnie między III a IV wiekiem. *Pseudoklementyny* składają się z dwóch elementów: części fabularnej i doktrynalnej. Pierwsza część zawiera zasadniczo dwa wątki: historię młodego Klemensa i odnalezienia jego rodziny oraz dzieje Piotra i jego dyskusję z Szymonem Magiem. Na część doktrynalną składają się mowy, w tym elementy dyskusji z Szymonem Magiem, które są źródłem poznania doktryny wczesnego Kościoła⁸¹. W *Recognitiones* znajdujemy wątek dyskusji Szymona z Piotrem, którą Apostoł odwołuje na siedem dni, aby się do niej lepiej przygotować. Uczniowie Piotra przestrzegają go przed świet-

⁷⁴ Tamże, IX, s. 190.

⁷⁵ Tamże, IX, s. 190–191.

⁷⁶ Tamże, IX, s. 192.

⁷⁷ Tamże, XI, 16, s. 198–201.

⁷⁸ Tamże, XI, 17, s. 202.

⁷⁹ Tamże, XI, 18, s. 203.

⁸⁰ Tamże, XII, 18, s. 204.

⁸¹ Zob. *Pseudoklementyny*, omówienie ks. M. Starowieyski, w: *Apokryfy...*, s. 526–527.

ną znajomością dialektyki Szymona i jego sztuczkami. Dyskusja trwała trzy dni w atrium domu Zacheusza w obecności słuchaczy i dotyczyła następujących tematów: pokój, wolna wola, jedność Boga, stosunek Boga Najwyższego i Boga Stworzyciela świata i nieśmiertelność. Dyskusja zakończyła się zdemaskowaniem sztuczek herezjarchy, który wybucha gniewem i zostaje wypędzony. Po ucieczce Szymona Piotr zostaje w Cezarei, gdzie organizuje Kościół. Apostoł dowiaduje się, że Szymon chce udać się do Rzymu i podejmuje taki sam zamiar. Piotr podąża za Magiem do Trypolisu, a następnie do Antiochii, gdzie dochodzi do kompromitacji herezjarchy⁸².

W kontekście badań nad znaczeniem sporu Szymona Maga ze św. Piotrem w literaturze apokryficznej należy wskazać na wpływ „apokryfów Piotrowych” na ikonografię i obecność motywu walki z Szymonem Magiem w sztuce. W transepcie konstantyńskiej bazyliki św. Piotra w Rzymie znajdowały się wykonane ok. 681 roku cykle narracyjne: osiem scen z Dziejów Apostolskich i trzy sceny apokryficzne. Te ostatnie przedstawiały: spotkanie Piotra i Pawła w Rzymie, głoszenie Ewangelii w Rzymie i dyskusję Piotra z Szymonem Magiem w obecności Nerona. Sceny te zostały uzupełnione w latach 705–707 o cykl dalszy w Oratorium św. Jana, który przedstawiał: nauczanie Piotra w Jerozolimie, Antiochii i Rzymie, wystąpienie Szymona Maga przed Neronem, jego lot i upadek oraz ukrzyżowanie Piotra. W XII wieku w bazylice konstantyńskiej na Watykanie zostały rozwinięte wątki apokryficzne. Znalazło się tu jedenaście dalszych scen apokryficznych bez zachowania chronologii: dysputa z Szymonem Magiem, strącenie Szymona Maga, śmierć Nerona, uratowanie relikwii Piotra i Pawła w katakumbach, próba lotu Szymona Maga, *Domine quo vadis?*, ukrzyżowanie Piotra, pogrzeb Piotra, ścięcie Pawła, zjawienie się Piotra i Pawła we śnie Konstantynowi, wyniesienie relikwii Piotra i Pawła z katakumb⁸³. Powyższe przykłady świadczą o znaczeniu w Kościele rzymskim motywów z literatury apokryficznej, które znajdowały się w sztuce chrześcijańskiej. Walka Szymona Maga ze św. Piotrem i upadek herezjarchy są jednymi z tematów nauczania chrześcijańskiego w epoce patrystycznej, zwłaszcza w kontekście polemiki z herezjami.

Podsumowanie

W ujęciu autorów patrystycznych Szymon Mag jest archetypem i protoplastą wszystkich herezji, jak również uważany jest za twórcę gnostyckiej sekty szymonian, która sprzeciwiała się doktrynie chrześcijańskiej o stworzeniu świata

⁸² Tamże, s. 528–529.

⁸³ M. Janocha, *Wpływ apokryfów na ikonografię apostołów i ewangelistów*, w: *Apokryfy...*, s. 114–115.

i zbawieniu człowieka w Jezusie Chrystusie. Opis działalności herezjarchy znajduje się w Apokryfach Nowego Testamentu, w szczególności w grupie tekstów określanych jako apokryfy „Piotrowe”. Ważnym motywem występującym we wspomnianej literaturze apokryficznej jest spór Szymona Maga ze św. Piotrem Apostołem, który apokryfy umiejscawiają w Rzymie, w Palestynie lub w Syrii. Według niektórych autorów do konfrontacji doszło w obecności cesarza Nerona, który ukazany jest jako zwolennik Szymona Maga, jak również przedstawiciele senatu i życia publicznego. Upadek i śmierć herezjarchy mają ważne znaczenie, ponieważ ukazują zwycięstwo prawdziwej nauki nad herezją. Heretyk, odrzucając tradycję Kościoła i zaprzeczając prawdę wiary, staje się narzędziem złego ducha jak również ofiarą własnej pychy i przewrotności. Przejawem tego jest przypisywanie sobie mocy boskiej i stwórczej, a w konsekwencji odrzucenie prawdy o Chrystusie Bogu i Zbawicielu. W ujęciu apokryfów „Piotrowych” herezja nie może pozostać bez kary, czego przykładem jest los Szymona Maga, który poniósł śmierć wskutek Bożej ingerencji. Z pewnością historia ta ma znaczenie dydaktyczne i stanowi przestrożę przed działalnością heretyków jak również konsekwencjami przynależności do jakiegokolwiek sekty. Apokryfy „Piotrowe” potwierdzają także autorytet Apostoła we wczesnym chrześcijaństwie w Kościele rzymskim i powszechnym.

Bibliografia

Źródła

Skróty

CCL — *Corpus christianorum. Series latina*, Turnhout 1954–.

CPG — M. Geerard, *Clavis Patrum Graecorum*, Turnhout 1974–1998.

EK — *Encyklopedia Katolicka*, Lublin 1973–.

GCS — *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Leipzig–Berlin 1897–.

PG — *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, 1–161, ed. J.P. Migne, Paris 1857–1866.

PL — *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, 1–222, ed. J.P. Migne, Paris 1878–1890.

PLS — *Patrologiae Latine Supplementum*, I–V, ed. A. Hamman, Paris 1957–1971.

PSP — *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*, Warszawa 1969–.

PTS — *Patristische Texte und Studien*, De Gruyter 1963–.

POK — *Pisma Ojców Kościoła*, 1–28, red. J. Sajdak, Poznań 1924–1970.

SCh — *Sources chrétiennes*, Paris 1947–.

WST — *Warszawskie Studia Teologiczne*, Warszawa 1982–.

ŹMT — *Źródła Myśli Teologicznej*, Kraków 1996–.

- Apokryfy Nowego Testamentu*, t. 2: *Apostolowie*, część 1: *Andrzej, Jan, Paweł, Piotr, Tomasz*, red. M. Starowieyski, Kraków 2017.
- Augustinus, *De haeresibus*, PL 42, 21–50.
- Augustinus, *De haeresibus ad Quodvultdeum liber unus*, ed. R. Vander Plaetse, C. Beukers, Turnholti 1969, CCL 46, 266–345.
- Constitutiones Apostolorum — Konstytucje Apostolskie*, tłum. S. Kalinkowski, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, *ŻMT* 42 (*Synodes et Collectiones Legum* 2), Kraków 2007 (tekst grecki wg. ed. F.X. Funka, *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, I, Paderbornae 1905, 1–595).
- Czyni i męczeństwo świętych Apostołów Piotra i Pawła ps. Marcellusa*, tłumaczenie fragmentów wersji dłuższej i opracowanie: ks. M. Starowieyski, wersji krótszej: S. Wasielewski, w: *Apokryfy...*, s. 545–568.
- Die Pseudoklementinen I. Homilien*, hrsg. v. B. Rehm, G. Strecker, GCS 42, Berlin 1953; 1969, 1992 s. 23–281.
- Die Pseudoklementinen II. Rekognitiones in Ruinus Übersetzung*, hrsg. v. B. Rehm, F. Paschke, GCS 51, Berlin 1965.
- Dwunastu. Pseudo Abdiasza historie apostolskie*, tłum. M. Starowieyski, Kraków 1995.
- Dzieje Piotra (Actus Vercellensis)*, przekład Z. Izydorczyk, M. Bielewicz, opracowanie Z. Izydorczyk, w: *Apokryfy...*, s. 480–524.
- Epifaniusz z Salaminy, *Panarion. Herezje 1-33. Tekst grecki i polski*, tłum. M. Gilski, Kraków 2015.
- Epiphanius, *Panarion*, ed. K. Holl, 1–33, GCS 25, Leipzig 1915, 162–464.
- Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna*, tłum. A. Caba na podstawie tłumaczenia ks. Arkadiusza Lisieckiego, *ŻMT* 70, Kraków 2013.
- Filastrius Brixiensis, *Diuersarum hereseon liber*, ed. F. Heylen, G. Banterle, *Scriptores circa Ambrosium* 2, Milano–Roma 1991.
- Filastrius Brixiensis, *Diuersarum hereseon liber*, PL 12, 1111–1301.
- Filastriusz z Brescii, *Księga różnych herezji*, wstęp, tłumaczenie i opracowanie M. Szram, *ŻMT* 87, Kraków 2021.
- Irenaeus, *Aduersus haereses*, I, ed. A. Rousseau, L. Doutreleau, B. Hemmerdinger, Ch. Mercier, SCh 263–264, Paris 1979; V, SCh 152–153, Paris 1969.
- Isidorus Hispalensis, *De haeresibus liber*, ed. A.C. Vega, PLS 4, Paris 1970, 1815–1820, tłum. M. Cholewa: *Świętego Izydora, biskupa Sewilli, Księga o herezjach*, WST 6 (1993) 59–81.
- Iustinus Martyrus, *Apologiae pro Christianis*, PTS 38, Berlin–New York 1994.
- Iustinus Martyrus, *Dialogus cum Tryphone*, PTS 47, Berlin–New York 1997.
- Jan Damasczeński, *O herezjach*, tłum. A. Zhyrkova, w: Jan Damasczeński, *Dialektyka albo rozdziały filozoficzne. O herezjach*, *ŻMT* 59, Kraków 2011, s. 105–139.
- Joannes Damascenus, *De haeresibus*, ed. B. Kotter, (Die Schriften des Johannes von Damaskos 5), Berlin 1980.
- Justyn Męczennik, *Apologia* 1, tłum. L. Misiarczyk, PSP 82, Warszawa 2023.
- Justyn Męczennik, *Dialog z Żydem Tryfonem*, tłum. L. Misiarczyk, PSP 82, Warszawa 2023.
- Męczeństwo św. Piotra Apostoła spisane przez Linusa biskupa*, przekład i opracowanie K. Obrycki, w: *Apokryfy...*, s. 530–544.
- Pseudoklementyny*, omówienie ks. M. Starowieyski, w: *Apokryfy...*, s. 525–529.

- Teodoret z Cyru, *O herezjach*, tłum. P.M. Szewczyk, ŻMT, Kraków 2016.
 Theodoretus Cyrensis, *Haereticarum fabularum compendium*, PG 83, 335–556.
 Vincentius Lerinensis, *Commonitorium XXI*, PL 50, 566.
 Wincenty z Lerynu, *Pamiętniki*, tłum. J. Stahr, POK 8, Poznań 1928 (reprint 2012).

Opracowania

- Czyżewski B., *Herezje wczesnochrześcijańskie — zagadnienia wprowadzające*, „Vox Patrum” 68 (2017), s. 7–20.
 Izydorczyk Z., *Wstęp*, w: *Dzieje Piotra...*, s. 480–482.
 Janocha M., *Wpływ apokryfów na ikonografię apostołów i ewangelistów*, w: *Apokryfy...*, s. 71–121.
 Kieling M., *Geneza herezji i postawa wobec heretyków na podstawie Konstytucji apostołskich*, „Vox Patrum” 71 (2017), s. 270–291.
 Kieling M., *Wiara katolicka i stosunek do heretyków na podstawie XV księgi Kodeksu Teodozjusza w latach 325–395*, w: *Opuscula dedicata. Spiritus sanctus et eccelsia. Opuscula Bogdano Czesz septuagenario dedicata*, Poznań 2015, s. 21–31.
 Kochanek P., *Szymon Mag*, EK XIX, kol. 229–230.
 Myszor W., *Herezja w okresie patrystycznym*, EK VI, kol. 752–753.
 Obrycki K., *Wstęp*, w: *Męczeństwo...*, s. 530–531.
Ortodoksja, herezja, schizma w Kościele starożytnym, red. F. Drączkowski, J. Pałucki, P. Szczur, M. Szram, M. Wysocki, M. Ziółkowska, Lublin 2012.
 Pietras H., *Herezje*, Kraków 2019.
 Pilarczyk K., *Szymon Mag w Dziejach Apostolskich. Miejsce narracji w strukturze księgi i jej znaczenie*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 14 (2021), s. 65–95.
 Starowieyski M., *Przedmowa*, w: *Dwunastu...*, s. 545.
 Starowieyski M., *Św. Piotr*, rozdział V, 1. *Wstęp ogólny*, c. *Piotr w tradycji Kościoła*, w: *Apokryfy...*, s. 476–477.
 Szram M., *Geneza herezji wczesnochrześcijańskich w ujęciu Filastriusza z Brescii*, „Vox Patrum” 36 (2016), 65, s. 631–651.
 Zarzeczny R., *Przygotowanie do wiary i przygotowanie do chrztu w „Pseudoklementynach”*, w: *Katechumenat i inicjacja chrześcijańska w Kościele starożytnym*, red. F. Drączkowski, J. Pałucki, P. Szczur, M. Szram, M. Wysocki, M. Ziółkowska, Lublin 2011, s. 21–48.
 Zmorzanka A.Z., *Szymon Mag*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, praca zbiorowa, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2009, t. 9, s. 318–320.